

надання, експлуатація фонових станів, використання групового впливу на обличчя. Застосування сучасних психотехнологій спрямованого впливу робить вразливим у шахрайських зазіхань значне коло осіб, які не мають характерних психологічних і соціально-демографічними особливостей, потерпілих від шахрайства. Цей процес являє собою систему взаємопов'язаних і організаційно підготовлених методів і прийомів впливу на жертву. Вивчення спрямованого психологічного впливу дозволило виділити в ньому три основних етапи: 1) підготовчий період (підбір потенційної жертви; запрошення до спілкування; мотиваційний посилення інтересу); 2) вплив на жертву під час спілкування (за допомогою форми, змісту інформації, емоційний вплив і груповий тиск); 3) втягнення нових членів (навчання прийомам, дозвоільне супровід, імітація певного виду діяльності).

Отже, при дослідженні механізму віктимної поведінки було встановлено зв'язок між мотивацією, прийняттям рішення та актом поведінки. Взаємодія цих елементів у процесі людської поведінки має детермінаційний характер. На основі цього можна зробити висновок, що віктимні дії і, як наслідок, вчинення шахрайства потрібно розглядати як властивості особи (безпосередні причини), також умови морального формування особи й особливості ситуації (об'єктивні причини, опосередковані особою). При цьому саме віктимологічна ситуація є імпульсом до дії, каталізатором актуалізації відповідної установки.

Література

1. Адигюзелов К.А. Проблемы виктимизации населения (по материалам Республики Дагестан) [Текст]:

автореф. дисс. на получение научн. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 « Уголовное право и криминология; уголовное-исполнительное право » / К.А. Адигюзелов. - Махачкала, 2002. - 28 с. (С. 14)

2. Криминологія [Текст]: підручник / [О.М. Джуца, Я.Ю. Кондратьев, П.П. Михайленко та ін.]; за заг. ред. О.М. Джуци. - К.: Юрінком Інтер, 2002. - 416 с.

3. Жариков Р.А. Краткая характеристика основных причин и условий, способствующих росту преступности в современный период [Текст] / Р.А. Жариков // Право: теория и практика. - М., 2003. - № 12. - С. 61-63.

4. Джуца О.М. Становлення та розвиток оперативно-розшукової віктимології [Текст] / О.М. Джуца, В.В. Матвійчук // Науковий вісник КНУВС. - 2010. - № 4. - С. 3-8. (С. 6)

5. Кісліук Е.М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917 - 1921 рр.) [Текст]: авторефер. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 « Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право » / Е.М. Кісліук. - К., 2003. - 19 с.

6. Ларичев В.Д. Мошенники изворотливы, но и вы не лыком шиты / В.Д. Ларичев // Частный сыск. Охрана. Безопасность. - 1996. - № 12 (40). - С. 17-20.

Афанасенко С.І.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
ОДУВС
Надійшла до редакції: 13.10.2014

УДК 351.74

ПРОВОА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ БОЗ ПО ПІДГОТОВЦІ ТА ПРОВЕДЕННЮ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ

Ситнік В. А.

Стаття присвячена нормативно-правовому регулюванню проведення спеціальних операцій спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю. Досліджено наукові праці вчених-правознавців щодо аспектів правового регулювання діяльності спеціальних підрозділів БОЗ з підготовки та проведення ними спеціальних операцій. Проведено аналіз нормативно-правових актів щодо підготовки та проведення спеціальних операцій. Вивчено міжнародні нормативно-правові акти, які регламентують захист прав і свобод людини, визначають світові підходи до протидії злочинності й встановлюють загальноприйняті правила поведінки посадових осіб. Автором пропонується чітка правова регламентація питань, пов'язаних з організацією та проведенням спеціальних операцій, яка дозволить спеціальним підрозділам по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ вирішити проблему правового регулювання цього аспекту їх діяльності.

Ключеві слова: спеціальна операція, організована злочинність, спеціальні підрозділи, нормативно-правове регулювання.

Стаття посвящена нормативно-правовому регулюванню проведення специальных операций специальными подразделениями по борьбе с организованной преступностью. Исследованы научные труды

ученых-правоведов относительно аспектов правового регулирования деятельности специальных подразделений БОП по подготовке и проведению ими специальных операций. Проведен анализ нормативно-правовых актов касательно подготовки и проведения специальных операций. Изучены международные нормативно-правовые акты, которые регламентируют защиту прав и свобод человека, определяют мировые подходы к противодействию преступности и устанавливают общепринятые правила поведения должностных лиц. Автором предлагается четкая правовая регламентация вопросов, связанных с организацией и проведением специальных операций, которая позволит специальным подразделениям по борьбе с организованной преступностью органов внутренних дел решить проблему правового регулирования данного аспекта их деятельности.

Ключевые слова: специальная операция, организованная преступность, специальные подразделения, нормативно-правовое регулирование.

The article focuses on the legal regulation of the special operations special units to combat organized crime. Studied scholarly works jurists regarding aspects of the legal regulation of special units of the BOP for the preparation and conduct of special operations. The analysis of legal acts concerning the preparation and conduct

© В.А. Ситнік, 2014

of special operations. Studied international laws and regulations that regulate the protection of human rights and freedoms, define global approaches to combating crime and establish common rules of conduct for public officials. The author offers a clear legal regulation of issues related to the organization and conduct of special operations, which will allow special units to combat organized crime, law-enforcement bodies to solve the problem of legal regulation of this aspect of their activities.

Key words: special operation, organized crime, special units, the legal regulation.

Проблемні питання правового регулювання діяльності спеціальних підрозділів БОЗ по підготовці та проведенню ними спеціальних операцій були предметом досліджень К.В. Антонова, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, Д.В. Гребельського, О.Ф. Долженкова, М.В. Корнієнка, І.П. Козаченка, М.А. Погорецького, В.Л. Регульського, М.Б. Саакяна, В.Г. Самолова та інших науковців. Проте багато проблем в існуючих наукових працях досліджувались фрагментарно або в рамках ширшої оперативно-розшукової проблематики, без комплексного підходу, що актуалізує обраний напрямок наукового пошуку. Обрана проблематика визначена актуальною та важливою в Пріоритетних напрямках наукових і дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення й впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ, на період 2004-2009 рр., затверджених наказом МВС України від 5 липня 2004 р. № 755. Метою цієї статті є розгляд інституту правового регулювання діяльності спеціальних підрозділів БОЗ по підготовці та проведенню ними спеціальних операцій у повній відповідності до вимог чинного законодавства, указів Президента, постанов Кабінету Міністрів України, відомчих нормативних актів, розроблених на основі перевірених наукових концепцій з урахуванням передового досвіду практики.

Усі нормативні акти, що регламентують діяльність підрозділів ОВС у сфері боротьби зі злочинами при значному ускладненні оперативної обстановки (у надзвичайних обставинах), різні за юридичною природою, часом, сферами дії, адресатами і суб'єктами, що їх застосовують, характером, змістом, спрямованістю та ступенем регулятивного впливу на вирішення виникаючих завдань. Специфічною ознакою при цьому є те, що вони виходять із загальних правових норм. Такі норми закріплені, насамперед, у Конституції України, положеннях Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України, Законів України «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про боротьбу з тероризмом», «Про правовий режим надзвичайного стану». До відомчих нормативно-правових актів відносяться міжвідомчі й відомчі накази та настанови, інструкції, директиви.

Система законодавства з питань організації управління силами й засобами ОВС при надзвичайних обставинах являє собою складну багаторівневу систему. Об'єктом її правового регулювання є забезпечення належної охорони громадського порядку й боротьби зі злочинами при значному ускладненні оперативної обстановки. При цьому основна мета укладається в чіткому регламентуванні форм і методів протидії злочинам, удосконалюванні організаційних і правових основ захисту прав і свобод громадян від злочинних зазіхань і впливу негативних факторів надзвичайних обставин, а також вироблен-

ні комплексу дотримання невід'ємних прав і свобод громадян у процесі проведення спеціальних операцій. Крім загальної мети варто виділити й більш конкретну: формування організаційно-тактичних основ управління силами й засобами ОВС в умовах особливої оперативної обстановки. Саме рівень організації управління ОВС в особливих умовах, а також ступінь правової захищеності громадян, а так само й працівників ОВС при проведенні спеціальних операцій, повинні складати основу правового регулювання відносин, що формуються у сфері силової боротьби зі злочинністю [1, 85-86].

Головне місце в системі законодавчого регулювання дій ОВС у надзвичайних обставинах займають положення Конституції України [2]. Це обумовлено тим, що, по-перше, вона має найвищу юридичну силу, її норми є нормами прямої дії та застосовуються на всій території держави, у будь-який час, зокрема при виникненні надзвичайних обставин (в особливих умовах). По-друге, в її нормах закріплені основні положення політичного й громадського життя країни та суспільства, правовий і політичний статус людини та громадянина, конституційна система державних органів влади, всього державного апарату, територіальний устрій. Положення Конституції України про охорону правопорядку, прав і свобод громадян, інтересів суспільства й держави є правовим фундаментом функціонування органів внутрішніх справ. З переходом України до світових загальноприйнятих юридичних стандартів особливу роль у правовому регулюванні відведено міжнародним нормативно-правовим актам, ратифікованим Україною. Закон України «Про дію міжнародних договорів на території України» від 10.12.1991 закріплює основні принципи дії міжнародних договорів і угод в Україні, а його положення знайшли відображення в ст. 9 Конституції України.

У міжнародному співробітництві ОВС України дотримуються основних міжнародних правових документів, що регламентують захист прав і свобод людини, визначають світові підходи до протидії злочинності й встановлюють загальноприйняті правила поведінки посадових осіб. До таких міжнародно-правових документів можна віднести: «Загальну декларацію прав людини» [3], «Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих їхню гідність видів поведінки чи покарання» [4], «Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими» [5], «Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами для підтримки правопорядку» [6], «Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку» [7].

Також до цих актів відносяться «Конвенція про боротьбу з захопленням заручників» [8], «Типова угода про взаємну допомогу у сфері кримінального правосуддя» і «Типова угода про видачу» [9].

Силкові заходи, які вимушені застосовувати ОВС в умовах гострого погіршення оперативної обстановки й виникнення надзвичайних подій, особливо при проведенні спеціальних операцій, повинні бути адекватними виникаючій небезпеці. Також вони повинні відповідати вимогам діючих міжнародних стандартів і тим зобов'язанням, що взяла на себе Україна, їх ратифікуючи.

Розпад Радянського Союзу, на щастя, не призвів до суттєвого руйнування єдиного правового поля, що існувало. Це пояснюється тим, що кожна держава - член СНД - вбачає велику загрозу своєму суверенітету та розвитку в зростанні транснаціональної організованої злочинності. Особливо це характерно для таких видів транснаціональ-

ної злочинності, як торгівля зброєю, наркотичними засобами, нелегальна міграція й торгівля людьми. Базовими правовими документами міжнародного співробітництва є Мінська конвенція 1993 року про правову допомогу та правові відносини по цивільних, сімейних і кримінальних справах, а також Угода про взаємовідносини міністерств внутрішніх справ у сфері обміну інформацією [10]. З метою подальшого поглиблення співпраці в боротьбі зі злочинністю державами-учасницями СНД був прийнятий Протокол дії Конвенції про співробітництво в боротьбі з незаконною міграцією, про порядок перебування й взаємодії співробітників правоохоронних органів на територіях держав-учасниць Співдружності, про передачу засуджених до позбавлення волі для подальшого відбування покарання, про припинення правопорушень в області інтелектуальної власності [11].

Зазначені вище положення знаходять свій подальший розвиток та удосконалення. Так, у спільній Заяві делегацій міністерств внутрішніх справ на чолі з міністрами Республіки Білорусь, Республіки Молдова, Російської Федерації та України, яка проходила у Харкова 13 лютого 2004 року, зокрема, зазначалося, що необхідне проведення спільних заходів і спеціальних операцій по боротьбі з незаконним обігом зброї, вибухових речовин, наркотиків, крадіжкою автотранспорту, нелегальною міграцією й торгівлею людьми, а також по розшуку злочинців, які переховуються від органів слідства і суду.

Не менш важливим видається для розгляду наступний блок нормативно-правових актів, що містять норми вітчизняного чинного законодавства. У них закріплені спеціальні положення, безпосередньо спрямовані на організацію боротьби зі злочинністю оперативними підрозділами ОВС України, і вживання необхідних заходів реагування на різкі зміни й ускладнення оперативної обстановки.

Так, у кримінальному законодавстві викликають інтерес ті норми, що встановлюють підстави кримінальної відповідальності, поняття злочину. У нормах кримінально-процесуального законодавства викладаються: задачі кримінального судочинства, що за кінцевою метою збігаються з задачами оперативно-розшукової діяльності; підстави й порядок затримання підозрюваного; приводи й підстави для порушення кримінальної справи тощо.

Досліджуючи проблему правового регулювання, виключний інтерес представляють Закони України «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про боротьбу з тероризмом» [12; 13; 14; 15].

Закон України «Про міліцію» регламентує основні положення діяльності міліції, визначає умови застосування фізичної сили, спеціальних засобів і зброї, умови її фінансового й матеріально-технічного забезпечення.

Неабияке значення в правовому регулюванні діяльності оперативних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю має Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». Його особливе місце в системі нормативних актів полягає в тому, що на вищому рівні законодавчої влади урегульовані основи цієї діяльності; закон став базою, на якій розробляються відомчі нормативні акти суб'єктів ОРД; закон привселюдно визначив доцільність і необхідність здійснення оперативно-розшукової діяльності для боротьби зі злочинністю і розкрив її зміст.

Створення спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю було своєрідною структурною

революцією в правоохоронній системі. Відповідно до закону «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» ці підрозділи були автономними від територіальних структур МВС і СБУ, а отже, і від місцевої влади, мали вертикальне підпорядкування, в їх структурі передбачалися слідчі апарати, їм надавалися більш повноважень, ніж, скажімо, надано підрозділам карного розшуку. Матеріально-технічне забезпечення для цих підрозділів передбачалося значно більшим, ніж для інших структурних підрозділів правоохоронних органів. У системі МВС спеціальні підрозділи в такому вигляді проіснували дещо більше півроку. 24 лютого 1994 р. Закон «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» зазнав змін, якими було запроваджене горизонтальне підпорядкування спеціальних підрозділів МВС. Подальші неодноразові спроби, зокрема з ініціативи МВС України, відновити вертикальне підпорядкування цих підрозділів були безрезультатними. Цей Закон передбачив також створення такого спеціального державного органу, як Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України. Відповідно до ст. 8 цього закону на вказаний Комітет була покладена функція координації діяльності всіх державних органів, на які законом покладено обов'язки здійснювати цю боротьбу, а його рішення визнавалися обов'язковими для виконання державними органами й посадовими особами, до яких вони звернені. 26 листопада 1993 р. Президент України Л. Кравчук своїм указом створив Координаційний комітет і затвердив його персональний склад. 30 грудня 1994 р. вже інший Президент України Л. Кучма видав Указ «Про заходи щодо вдосконалення діяльності Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю», яким затвердив новий персональний склад Комітету та визначив його завдання. До останніх, крім координації роботи правоохоронних та інших державних органів щодо проведення боротьби зі злочинністю, корупцією, іншими формами організованої злочинності, було віднесено організацію контролю за виконанням актів законодавства боротьби зі злочинністю й корупцією, розробка пропозицій щодо запобігання корумпованих зв'язків з державними службовцями тощо. Цим же указом були утворені Координаційні комітети по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю в областях. Через рік - 31 січня 1996 р. своїм указом Президент України затвердив Положення про обласні Координаційні комітети, новий персональний склад Координаційного комітету при Президенті України, а також розширив кількість його завдань. Для підготовки законопроектів, спрямованих на боротьбу з корупцією та організованою злочинністю, а також з метою здійснення парламентського контролю за виконанням законодавства в цій сфері Законом «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» у Верховній Раді України було створено Комісію з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією. До цього в парламенті України функціонувала Тимчасова депутатська комісія з питань боротьби з організованою злочинністю, корупцією та хабарництвом, яку було створено постановою Верховної Ради України від 19 грудня 1992 р. Потім у парламенті функціонував комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, боротьби з організованою злочинністю й корупцією, а з лютого 2000 р. - Комітет з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією.

У наш час усе більш загрозливу небезпеку всьому

міжнародному суспільству представляє таке складне явище сучасності, як тероризм. Про факти його різних проявів майже щодня поширюють масу всілякого роду інформації печаті, радіо й, особливо, телебачення. Тероризм, ставши невід'ємною частиною політичних, економічних і соціальних процесів у країні, становить значну загрозу суспільній і національній безпеці України.

Не вдаючись глибоко до кримінологічної характеристики цього виду злочинів, відзначимо лише, що в його основі лежить, як правило, примітивна уява про насильство як універсальний і ефективний спосіб вирішення багатьох проблем. Ця обставина змушує державу вживати рішучих заходів для боротьби з цим небезпечним злочинном. Проявом такої рішучості є прийняття Верховною Радою України Закону «Про боротьбу з тероризмом». Основні положення й принципи боротьби з тероризмом, установлені в цьому законодавчому акті, дозволили більш чітко визначити права й обов'язки суб'єктів антитерору, включаючи й порядок координації їхньої спільної діяльності. Велике значення для здійснення конкретних організаційних і практичних заходів боротьби з тероризмом мають статті зазначеного Закону, що визначають не тільки перелік суб'єктів боротьби з тероризмом, але і їхню компетенцію й основні функції, порядок управління силами й засобами при проведенні антитерористичних операцій.

На жаль, у відомчих нормативних актах питанням специфіки застосування оперативно-розшукових заходів при проведенні спеціальної операції зовсім не приділяється уваги. Нормативне регулювання обмежується закріпленням визначення ОРЗ як складового елементу спеціальної операції, загальних завдань тощо. Чинна Настанова про заходи органів, підрозділів внутрішніх справ, частин внутрішніх військ МВС України щодо розшуку й затримання озброєних та інших злочинців, які становлять підвищену суспільну небезпеку [16], фактично є аналогом двох відомчих актів МВС колишнього СРСР. Отже, з часів Радянського Союзу дотепер відповідного вдосконалення відомча нормативна база не отримала. А це конче необхідно. Тому ми вважаємо, що назріла гостра необхідність у розробці та прийнятті відомчого нормативно-правового акту, що регулює діяльність оперативних підрозділів ОВС по підготовці й проведенню ними спеціальних операцій. Наявність подібного документа суттєво підніме ефективність оперативно-розвідувальної діяльності спеціальних підрозділів БОЗ, надасть змогу певним чином уніфікувати окремі існуючі нормативно-правові акти й виробити єдиний алгоритм дій у разі надзвичайної ситуації. Ми вважаємо, що це повинна бути «Настанова про дії оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України у надзвичайних ситуаціях». Цей документ буде враховувати попередній досвід планування спеціальних операцій, окреслить коло завдань оперативних підрозділів у надзвичайних ситуаціях, з урахуванням вимог чинного законодавства й нормативних актів, усуне недоліки, що мають місце в галузі оперативного планування тощо. Для зручності користування нами пропонується внести зміни в структуру плану дій оперативних підрозділів ОВС при підготовці до спеціальних операцій, котрий повинен складатися з 2 частин:

1-я частина - загальні положення (плануються загальні заходи щодо формування органів оперативного управління, формування угруповання сил і засобів, приведення їх у готовність за ступенями, вирішення інших загальних питань з організації та проведення спеціальних операцій);

2-я частина - задачі по запобіганню й припиненню надзвичайних ситуацій, до виконання яких залучаються сили й засоби оперативних підрозділів ОВС, і розрахунки стосовно них.

Отже, чітка правова регламентація питань, пов'язаних з організацією та проведенням спеціальних операцій, дозволить спеціальним підрозділам по боротьбі з організованою злочинністю ОВС вирішити проблему правового регулювання цього аспекту їхньої діяльності.

Література

1. Оболенський Ю.Б. Деякі аспекти законодавчого регулювання діяльності органів внутрішніх справ при здійсненні завдань в особливих умовах // Вісник Луганської академії внутрішніх справ. Спец. вип., Ч. 4. - Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. - С. 84-93.
2. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 04.02.2011 р. № 2952 -17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Загальна декларація прав людини: прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 10.12.1948 р.
4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих їхню гідність видів поведінки чи покарання: прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 11.12.1984 р.
5. Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими: прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 31.07.1957 р.
6. Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами для підтримки правопорядку: прийняті VIII Конгресом ООН про запобігання злочинності та поводженні з правопорушниками. - Гавана, 1990.
7. Кодекс поведінки державних службовців та піддержання правопорядку. Принят 17.12.1979 г. // Международные соглашения и рекомендации ООН в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. - М.: Международные отношения, 1989.
8. Конвенція про боротьбу з захопленням заручників: прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/46. - 1979 р.
9. Типова угода про взаємну допомогу у сфері кримінального правосуддя і Типова угода про видачу: прийняті резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1990 р.
10. Конвенція про правову допомогу та правові відносини по цивільних, сімейних і кримінальних справах та Угода про взаємовідносини міністерств внутрішніх справ у сфері обміну інформацією. - Мн., 1993. Спу LOG.
11. Протокол дії Конвенції про співробітництво в боротьбі з незаконною міграцією, про порядок перебування і взаємодії співробітників правоохоронних органів на територіях держав-учасниць Співдружності, про передачу засуджених до позбавлення волі для подальшого відбування покарання, про припинення правопорушень в області інтелектуальної власності. - М., 2000.
12. Про міліцію: закон України від 20.12.1990 р. № 565-XII із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 17.05.2012 р. № 4778-17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
13. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18.02.1992 р. № 2136-XII із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 16.10.2012 р. № 5463-VI. - [Електронний

ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

14. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: закон України від 30.06.1993 р. № 3342-12 із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 13.04.2012 р. № 4652-17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

15. Про боротьбу з тероризмом: закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 12.08.2014 р. N 1630-VII (1630-18). - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

16. Наказ МВС України від 24 квітня 1998 р. № 230 ДСК «Про затвердження Настанови про заходи органів, підрозділів внутрішніх справ, частин внутрішніх військ МВС України щодо розшуку і затримання озброєних та інших злочинців, які становлять підвищену суспільну небезпеку».

Ситнік В.А.,
здобувач ОДУВС
Надійшла до редакції: 05.10.2014

УДК 340.15:347.79 «20»

СТВОРЕННЯ МЕТЕОРОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ В АЗОВО-ЧОРНОМОРСЬКОМУ БАСЕЙНІ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Змерзлий Б. В.

Ця стаття присвячена вивченню проблем створення метеорологічної служби в Азово-Чорноморському басейні на початку ХХ ст. З використанням законодавчих і архівних матеріалів вказується, що аж до початку ХХ ст. цьому напрямку забезпечення безпеки судноплавства практично не приділялося належної уваги.

Ключові слова: метеорологічні станції, Чорне і Азовське моря, порти.

Стаття посвящена изучению проблем создания метеорологической службы в Азово-Черноморском бассейне в начале ХХ в. С использованием законодательных и архивных материалов указывается, что вплоть до начала ХХ в. данному направлению обеспечения безопасности судоходства практически не уделялось должного внимания.

Ключевые слова: метеорологические станции, Черное и Азовское моря, порты.

The article studies the problems of creating meteorological service in the Black Sea region in the early twentieth century. With the use of legal and archival materials indicate that until the early twentieth century, this direction ensure safety of navigation virtually neglected.

Keywords: weather stations, Black and Azov Sea ports.

Робота численних метеорологічних служб з різним об'ємом, включаючи й системи космічного базування, на сьогодні є одним з основних факторів, що забезпечують безпечну діяльність різних видів транспорту. Однак так було не завжди. При всій очевидності необхідності створення потужної метеорологічної служби в Російській імперії вона аж до початку ХХ ст. більше існувала на папері, ніж на ділі.

Формально все, що стосувалося забезпечення безпеки судноплавства в досліджуваний період, перебувало в руках військових моряків. Не є винятком і метеорологічна справа. Так, згідно з «Наказом по управлінню морським відомством» від 26 травня 1869 р. за № 47127 одним з підрозділів міністерства було Вчене Відділення. Саме на нього покладался обов'язок «стежити за розвитком та удосконаленням навігації, морської астрономії, гідрографії та метеорології» [1, 465].

Прийняте 3 червня 1885 р. за № 3023 «Положення про управління Морським відомством», містило в собі припис про створення головного гідрографічного управління (ГГУ). У його ведення входило «6) руководство учены-

ми занятиями морских астрономических, компасных и метеорологических обсерваторий, 7) рассмотрение вахтенных журналов о плавании судов и произведенных на судах хронометрических, метеорологических и магнитных наблюдениях, а также отчетов о частных гидрографических изменениях» [2, 271]. Згадувалося про метеорологічну роботу й у прийнятій 18 серпня 1888 р. за № 5450 указі про «Высочайше утвержденный Первый раздел 2 части Наказа по управлению морским ведомством». У ньому, зокрема, говорилося, що «на маяках, на коих находятся метеорологические станции (главные или второстепенные), производство метеорологических наблюдений возлагается на смотрителей сих маяков» [3, 460]. Однак чіткої служби зі спостереження за погодними умовами не існувало.

Безумовно, у Росії в цей період діяла мережа метеорологічних обсерваторій, головною з них була Миколаївська головна Фізична обсерваторія в Петербурзі, створена в 1849 р., підвідомча імператорській академії наук. Однак навіть вона довгий час до справи забезпечення безпеки судноплавства практично не мала ніякого відношення. З початком введення комплексу заходів щодо розвитку торгового судноплавства в імперії цю обставина не могли обійти увагою. До того ж можна навести такі, хоча й не повні дані. У 1873-1898 рр. в акваторії Чорного та Азовського морів сталося 1476 аварій кораблів. Збитки від цього тільки в 1907 р. склали 997 224 руб.

Тимчасова комісія при міністерстві шляхів сполучення по влаштуванню комерційних портів у 1893 р. видала циркуляр № 964 про введення в портах спостережень над силою й напрямом вітру, коливанням рівня моря й, по можливості, над іншими метеорологічними агентами. 14 березня 1901 р. був зроблений запит по портах, з приписом зробити опис наявних у портах метеорологічних станцій. У 1902 р. видано книгу «Метеорологические и гидрологические станции и посты в русских морских портах и прибрежных пунктах», з якої видно, що у віданні портів Таврійської губернії малася тільки одна метеорологічна станція у Феодосійському порту (відкрита 1 жовтня 1898 р. поблизу карантину). Чого, безумовно, були дуже мало [59, 5-9].

У 1904 р. була зроблена спроба переламати ситуацію. Питання було піднято комітетом з портових справ (міжвідомчий тимчасовий орган), який видав усіма фінансовими питаннями в справі розвитку портів і суднобудування. За його рішенням було створено комісію за участю представника Головного управління торгового мореплавання й

© Б.В. Змерзлий, 2014